

YOSHLAR O'RTASIDA RADIKALLASHUVNING OLDINI OLISH: IJTIMOIY-HUQUQIY VA TARBIYAVIY OMILLAR TAHLILI

Buxoro viloyati IIB TQX TQKB yetakchi mutaxassisi mayor

Shokirov Subhon Salimovich

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy jamiyatda dolzarb ijtimoiy-huquqiy muammolardan biri bo'lgan yoshlar o'rtasida radikallashuv hodisasining paydo bo'lish sabablari, uning bosqichma-bosqich rivojlanish mexanizmi hamda oldini olishning ilmiy asoslangan yo'nalishlari tahlil qilinadi. Muallif ta'lim-tarbiya, diniy-ma'rifiy ish, ijtimoiy-iqtisodiy siyosat, media savodxonligi, oila instituti va huquqni muhofaza qilish organlarining profilaktik faoliyati kabi omillarni kompleks yondashuv asosida yoritadi. Maqola Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) talablariga muvofiq ilmiy-ommabop uslubda tayyorlangan bo'lib, doktorantlar va yosh tadqiqotchilar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: radikallashuv, ekstremizm, terrorizm profilaktikasi, yoshlar siyosati, diniy bag'rikenglik, media savodxonligi, ijtimoiy tarmoqlar, oila instituti, fuqarolik jamiyati.

Kirish . Globallashuv jarayonlari axborot makonining chegaralarini yo'qqa chiqarayotgan, ijtimoiy tarmoqlar esa g'oyalar, qarashlar va mafkuralarning tarqalish tezligini bir necha barobar oshirgan hozirgi davrda yoshlar o'rtasida radikallashuvning oldini olish nafaqat huquqni muhofaza qilish organlarining, balki butun jamiyatning, ta'lim tizimining, diniy institutlarning va har bir oilaning birgalikdagi mas'uliyatiga aylanmoqda. Ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilarining katta qismini aynan yoshlar tashkil etayotgani, ularning hali shakllanib ulgurmagan dunyoqarashi, hayotiy tajribasining kamligi va psixologik jihatdan ta'sirga moyilligi radikal g'oya tashuvchilar uchun "qulay nishon" yaratmoqda. Shu bois radikallashuv muammosining ildizlarini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish, uning ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini tushunish va bunga qarshi samarali, kompleks chora-tadbirlar

tizimini ishlab chiqish davlat va jamiyat oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Radikallashuv tushunchasi va uning bosqichlari. Ilmiy adabiyotlarda radikallashuv, odatda, shaxsning mavjud ijtimoiy-siyosiy tuzumga, umumqabul qilingan qadriyatlarga yoki dunyoqarashga nisbatan tobora keskin, murossasiz pozitsiyani egallab borish jarayoni sifatida ta'riflanadi. Bu jarayon, qoida tariqasida, bir zumda emas, balki bir necha bosqichda kechadi: dastlab shaxsda mavjud ijtimoiy tizimga nisbatan norozilik yoki adolatsizlik hissi shakllanadi; so'ngra bu norozilik muayyan mafkuraviy izoh topadi; keyingi bosqichda shaxs o'zini fikrdoshlar guruhi bilan tenglashtira boshlaydi va nihoyat, radikal g'oyalar amaliy harakatga – ba'zi hollarda esa zo'ravonlikka – asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu bosqichlarni bilish profilaktik ishni aynan qaysi nuqtada boshlash zarurligini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi: negaki, jarayonning dastlabki bosqichlarida oldini olish, keyingi bosqichlarga qaraganda ancha samarali va kam xarajatli hisoblanadi.

Yoshlar radikallashuviga olib keluvchi omillar. Radikallashuv – bir sababli emas, balki ko'p omilli hodisa. Tadqiqotchilar odatda quyidagi omillar guruhini ajratib ko'rsatishadi:

- ijtimoiy-iqtisodiy omillar (ishsizlik, moddiy tanglik, ijtimoiy adolatsizlik hissi);
- mafkuraviy-diniy omillar (diniy bilimlarning yuzakiligi, soxta “targ'ibotchilar”ning noto'g'ri talqinlari);
- psixologik omillar (o'ziga xoslikni izlash, tan olinish ehtiyoji, guruhga mansublik hissi);
- oilaviy omillar (ota-ona nazoratining yetishmasligi, oiladagi ziddiyatli muhit);
- axborot-texnologik omillar (nazoratsiz internet foydalanish, radikal kontentning oson yetib borishi).

Ushbu omillarning bir-biri bilan uzviy bog'liqligini hisobga olmasdan turib, oldini olish tizimini samarali yo'lga qo'yib bo'lmaydi. Aynan shu sababli quyida

keltirilgan yoʻnalishlar alohida-alohida emas, balki bir-birini toʻldiruvchi yaxlit tizim sifatida koʻrib chiqilishi lozim.

Oldini olishning asosiy yoʻnalishlari. Taʼlim va tarbiya tizimini takomillashtirish

Radikallashuvga qarshi kurashning eng muhim va uzoq muddatli samara beruvchi yoʻnalishlaridan biri – taʼlim tizimini mustahkamlashdir. Maktab, kollej va oliy taʼlim muassasalarida shaxsga hurmat, bagʻrikenglik, vatanparvarlik va fuqarolik masʼuliyati kabi umuminsoniy qadriyatlarni singdirish zarur. Bunda nafaqat rasmiy dars mashgʻulotlari, balki radikal gʻoyalarning salbiy oqibatlarini tushuntiruvchi maxsus seminar va treninglar, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi interaktiv metodlar, shuningdek, yoshlarda ijtimoiy tarmoqdan foydalanish odobi va olingan axborotni tanqidiy baholash koʻnikmalarini shakllantirish muhim oʻrin tutadi. Tanqidiy fikrlash koʻnikmasiga ega yosh, qoida boʻyicha, tayyor mafkuraviy shablonlarni sinchiklab tekshirmasdan qabul qilishga kamroq moyil boʻladi.

Diniy-maʼrifiy ishlarni kuchaytirish. Sof islom dinining insonparvarlik va bagʻrikenglik mohiyatini, inson huquqlarining islomda qanchalik yuksak qadrlanishini ochib beruvchi ilmiy-maʼrifiy koʻrsatuvlar, qisqa videofilmlar va maqolalar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Diniy bilimlarning malakali ulamolar tomonidan, ilmiy asosda va zamonaviy uslublarda yetkazilishi, aksincha, diniy mavzularni chuqur bilmagan “oʻzini bilimdon koʻrsatuvchi” shaxslarning manipulyatsiyalariga qarshi eng ishonchli “immunitet” yaratadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etish. Yoshlar orasidagi ishsizlik, ijtimoiy adolatsizlik va kelajakka umidsizlik hissi radikal gʻoyalarning tarqalishi uchun qulay zamin yaratadi. Shu bois yoshlar uchun yangi ish oʻrinlari yaratish, ularning tadbirkorlik tashabbuslarini qoʻllab-quvvatlash, kasb-hunar taʼlimini rivojlantirish va turmush sharoitlarini yaxshilash davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri boʻlishi lozim. Iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy himoyalanganlik hissi yoshlarning kelajakka boʻlgan ishonchini mustahkamlaydi hamda ularni radikal targʻibotchilar “taklif qiladigan” soxta “yechimlar”dan uzoqlashtiradi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanish, media savodxonligi. Internet bugungi kunda radikal g'oyalarning eng tez tarqaladigan platformasiga aylandi. Shu munosabat bilan quyidagi yo'nalishlar alohida ahamiyat kasb etadi:

- media savodxonligini oshirish: yoshlarga internetdagi axborotning haqiqiylikini tekshirish, radikal guruhlarining manipulyativ taktikalarini tanish ko'nikmalarini o'rgatish;

- muqobil, sifatli kontentni ko'paytirish: vatanparvarlik, ilm-fan, san'at va sport mavzularidagi qiziqarli va foydali kontentlarni yaratish hamda targ'ib qilish;

- salbiy kontentga qarshi kurash: radikal va ekstremistik kontent tarqatuvchi veb-sayt va sahifalarni bloklash bilan bir qatorda, ularga muqobil bo'lgan to'g'ri, asoslangan fikrlarni izchil taqdim etish.

Oila institutining rolini mustahkamlash. Oila yoshlar tarbiyasida hal qiluvchi o'rin egallaydi. Ota-onalarning farzandlari bilan yaqin, ishonchli muloqotda bo'lishi, ularning muammo va tashvishlarini diqqat bilan tinglashi hamda to'g'ri hayotiy yo'nalish berishi radikal g'oyalarga moyillikni sezilarli darajada kamaytiradi. Oila a'zolari o'rtasidagi samimiy munosabatlar va o'zaro qo'llab-quvvatlash muhiti farzandda ijtimoiy tashqarilanish hissini oldini oladi – bu esa, o'z navbatida, radikal targ'ibotchilar odatda ekspluatatsiya qiladigan “yolg'izlik” va “tan olinmaganlik” hissini bartaraf etadi.

Diniy tashkilotlar, ziyolilar va fuqarolik jamiyati institutlarining hamkorligi. Diniy e'tiqoddan foydalanib radikal g'oyalarni tarqatishga urinayotganlarga qarshi diniy soha vakillari, ziyolilar va fuqarolik jamiyati institutlarining sa'y-harakatlarini birlashtirish muhim vazifalardan biridir. Masjid va madaniyat markazlarida yoshlar uchun bag'rikenglik hamda insonparvarlik ruhidagi ma'ruzalar tashkil etish, islom dinining asl qadriyatlarini to'g'ri talqin etish – bu yo'nalishdagi eng samarali choralardan hisoblanadi.

Huquqni muhofaza qilish organlarining profilaktik faoliyati. Yuqorida sanab o'tilgan yo'nalishlar bilan bir qatorda, huquqni muhofaza qilish organlarining, xususan, mahalla institutlari, ta'lim muassasalari va fuqarolik jamiyati bilan

hamkorlikdagi profilaktik faoliyati alohida o‘rin tutadi. Radikallashuv xavfi mavjud shaxslar bilan individual profilaktik ishlash, ularni ijtimoiy-psixologik rehabilitatsiya qilish, mehnatga va ta’limga qaytarish tizimini takomillashtirish, shuningdek, radikal g‘oyalar tarqatuvchi tarmoqlarni aniqlash va ularning faoliyatini vaqtida to‘xtatish davlat xavfsizligini ta’minlashning muhim tarkibiy qismidir. Bunda jazo choralaridan ko‘ra ogohlantiruvchi va tarbiyaviy-ma’rifiy yondashuvning ustuvorligi jahon amaliyotida ham o‘z isbotini topgan.

Xorijiy tajriba: qiyosiy nuqtai nazar. Zo‘ravon ekstremizmning oldini olish (Preventing Violent Extremism) konsepsiyasi bugungi kunda ko‘plab xalqaro tashkilotlar, jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti va YUNESKO faoliyatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, faqat kuch ishlatish va cheklov choralariga asoslangan yondashuv uzoq muddatli natija bermaydi; aksincha, ta’lim, ijtimoiy ishtirok va jamoat institutlarini mustahkamlashga qaratilgan “yumshoq kuch” strategiyalari barqaror natijalarga olib keladi. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda yoshlar siyosati, diniy-ma’rifiy soha va ijtimoiy himoya tizimini isloh qilish borasida qator huquqiy-institutsional islohotlar amalga oshirilmoqda, bu esa xalqaro tajribadagi kompleks yondashuv bilan uyg‘un ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, yoshlar o‘rtasida radikallashuvning oldini olish – bir yo‘nalishda emas, balki davlat, ta’lim muassasalari, diniy tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari, fuqarolik jamiyati institutlari va har bir oilaning birgalikdagi, uzluksiz harakatini talab qiluvchi kompleks vazifadir. Ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, diniy-ma’rifiy ishni ilmiy asosda yo‘lga qo‘yish, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash, media savodxonligini oshirish, oila institutini mustahkamlash hamda huquqni muhofaza qilish organlarining profilaktik faoliyatini takomillashtirish – ushbu yo‘nalishlarning barchasi bir tizim sifatida amalga oshirilgandagina kutilgan samarani beradi. Faqat shunday yaxlit va izchil yondashuv orqali biz yoshlarimizning kelajagini ishonchli himoya qila olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Terrorizmga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni, 2000-yil 15-dekabr, № 167-II.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni, 2016-yil 14-sentabr, № O‘RQ-406.
3. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz) – yoshlar siyosati va diniy-ma’rifiy sohaga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar.
4. UNESCO. Preventing Violent Extremism through Education: A Guide for Policy-Makers. Paris: UNESCO Publishing, 2016.